

RANGTASVIR DARSLARIDA MILLIY TASVIRIY SAN’AT AN’ANALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Qodirov Islombek Ilxomjon o‘g‘li

Magistratura bo‘limi

“Tasviriy san’at” yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada rangtasvir darslarini tashkil etishda milliy tasviriy san’at an’analaridan foydalanishning pedagogik, metodik va didaktik asoslari keng yoritilgan. O‘zbek milliy rangtasvir san’atining tarixiy rivojlanish bosqichlari, uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati hamda rangtasvir mashg‘ulotlarida milliy qadriyatlarni singdirish usullari tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida milliy san’at an’analarini o‘qitish metodlari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: rangtasvir, milliy san’at, tasviriy san’at an’analari, metodika, badiiy ta’lim, estetik tarbiya.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida milliy madaniyat va san’atni asrab-avaylash, uni yosh avlod ongiga singdirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, umumta’lim maktablari va oliy ta’lim muassasalarida tasviriy san’at fanlarini o‘qitishda milliy an’analarga tayangan holda ta’lim berish o‘quvchilarning estetik dunyoqarashini kengaytiradi.

Rangtasvir san’ati insonning hissiy olamiga kuchli ta’sir ko‘rsatadigan san’at turlaridan biri bo‘lib, ranglar uyg‘unligi orqali milliy ruh, tarixiy xotira va madaniy merosni ifodalash imkonini beradi. Shu bois rangtasvir darslarida milliy tasviriy san’at an’analaridan foydalanish masalasi pedagogik nuqtai nazardan alohida ahamiyat kasb etadi. Sharqiy san’at insoniyat madaniy merosining eng qadimiy va boy qatlamlaridan biri bo‘lib, u o‘zida falsafa, diniy qarashlar, estetik ideallar va milliy qadriyatlarning mujassamligini aks ettiradi. Sharq mamlakatlarida shakllangan rangtasvir san’ati G‘arb san’atidan mazmun, shakl va ifoda vositalari jihatidan sezilarli darajada farq qiladi. Sharq rangtasviri, avvalo, ramziy tafakkur, ranglar falsafasi va kompozitsion muvozanatga asoslanadi.

Sharqiy san’at tushunchasi va uning estetik asoslari

Sharqiy san’at deganda Markaziy Osiyo, Eron, Xitoy, Hindiston, Yaponiya va Yaqin Sharq hududlarida shakllangan tasviriy san’at an’analari tushuniladi. Ushbu hududlarda san’at nafaqat estetik hodisa, balki ma’naviy va falsafiy qadriyatlarni ifodalovchi vosita sifatida qaralgan. Rangtasvir esa inson ruhiy holatini, tabiat bilan uyg‘unlikni va ichki sokinlikni ifodalashda muhim o‘rin tutgan.

Sharq san’atida realizmdan ko‘ra ramziylik va shartlilik ustuvor bo‘lib, rang va shakl ma’noli belgi sifatida talqin etiladi. Masalan, ko‘k rang osmon va ilohiylikni, yashil rang hayot va barakani, qizil rang esa qudrat va jo‘shqinlikni anglatadi.

Sharq rangtasvirining ilk namunalari qadimgi devoriy rasmlar va qo‘lyozma bezaklarida namoyon bo‘ladi. Markaziy Osiyodagi Afrosiyob va Varaxsha devoriy rasmlari, Xitoydagi

Dunxuan g‘or rasmlari, Hindistondagi Ajanta g‘orlaridagi rangtasvirlar Sharq san‘atining yuksak badiiy darajasini ko‘rsatadi. Ushbu asarlarda diniy syujetlar, tabiat manzaralari va inson hayoti tasvirlangan bo‘lib, ranglar uyg‘unligi va kompozitsion muvozanatga katta e‘tibor qaratilgan.

Sharq rangtasvir san‘atining eng muhim yo‘nalishlaridan biri miniatyura san‘ati hisoblanadi. Miniatyura – bu mayda o‘lchamdagi, ammo mazmunan chuqur va rang jihatidan boy tasviriy asar bo‘lib, u asosan qo‘lyozma kitoblarni bezash uchun yaratilgan.

X–XV asrlarda Markaziy Osiyo va Eron hududlarida shakllangan Hirot, Buxoro va Samarqand miniatyura maktablari Sharq rangtasvirining eng yuksak namunalarini yaratdi. Kamoliddin Behzod ijodi Sharq miniatyura san‘atining cho‘qqisi hisoblanadi. Uning asarlarida ranglar nafis uyg‘unlikda qo‘llanib, inson obrazlari harakat va hissiyot bilan boyitilgan.

Sharq rangtasvirining muhim markazlaridan biri Xitoy bo‘lib, bu yerda rangtasvir asosan ipak va qog‘ozda bajarilgan. Xitoy rassomchiligi tabiat manzaralarini falsafiy ruhda tasvirlashga asoslangan. Tog‘lar, daryolar va daraxtlar inson ruhiy holatini ifodalovchi ramz sifatida talqin etiladi.

Yaponiya rangtasvir san‘atida esa soddalik, minimalizm va ranglarning nozik uyg‘unligi ustuvor. Ukiyo-e rangtasvir asarlari kundalik hayot, tabiat va inson go‘zalligini aks ettiradi.

Sharq rangtasvirining o‘ziga xos xususiyatlari

Sharq rangtasvir san‘atining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Ranglarning ramziy va falsafiy ma‘noga egaligi
2. Kompozitsiyada tekislik va bezakdorlikning ustunligi
3. Perspektivaning shartli talqini
4. Tabiat va inson uyg‘unligini ifodalash
5. Milliy urf-odat va an‘analarni aks ettirish

Ushbu xususiyatlar Sharq rangtasvirini o‘ziga xos va betakror san‘at maktabi sifatida namoyon etadi.

Sharq rangtasvirining ta’lim jarayonidagi ahamiyati

Bugungi kunda Sharq rangtasvir an‘analarini rangtasvir darslariga tatbiq etish o‘quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Milliy va Sharqiy san‘at namunalari asosida olib borilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarda rang sezish, kompozitsiya tuzish va badiiy tafakkurni shakllantiradi.

O‘zbek tasviriy san‘atining tarixiy ildizlari

O‘zbek tasviriy san‘ati qadimgi davrlardan boshlab shakllangan bo‘lib, uning dastlabki namunalari devoriy rasmlar, haykaltaroshlik va bezak san‘atida namoyon bo‘lgan. Afrosiyob, Varaxsha, Dalvarzintepa kabi tarixiy yodgorliklarda topilgan rangtasvir namunalari milliy san‘atning yuksak darajada rivojlanganidan dalolat beradi.

Sharq miniatyura san‘ati, xususan, Buxoro va Samarqand maktablari rang tanlovi, kompozitsion yechim va ramziy ifoda jihatidan milliy rangtasvir an‘analarining shakllanishida muhim rol o‘ynagan.

O‘ZBEK TASVIRIY SAN‘ATINING TARIXIY ILDIZLARI

O‘zbek tasviriy san‘ati Markaziy Osiyo hududida shakllangan qadimiy madaniyat va sivilizatsiyalar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, uning ildizlari ming yillar avvalgi davrlarga

borib taqaladi. Ushbu hudud qadimdan Sharq va G‘arbni bog‘lovchi Buyuk Ipak yo‘li chorrahasida joylashganligi sababli, bu yerda turli madaniyatlar, diniy qarashlar va san‘at an‘analari o‘zaro uyg‘unlashgan.

O‘zbekiston hududida topilgan eng qadimgi tasviriy san‘at namunalari paleolit va neolit davrlariga mansub bo‘lib, ular qoyatosh rasmlari ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Zarautsoy, Sarmishsoy, Teshiktosh kabi yodgorliklardagi petrogliflar ibtidoiy insonning tabiat, hayvonot dunyosi va ov jarayonlariga bo‘lgan munosabatini aks ettiradi. Ushbu rasmlar tasviriy san‘atning dastlabki estetik va ramziy ifodasi sifatida muhim ahamiyatga ega.

Miloddan avvalgi birinchi ming yillikda So‘g‘d, Baqtriya va Xorazm kabi qadimgi davlatlarning shakllanishi bilan tasviriy san‘at yanada rivojlandi. Afrosiyob (Samarqand) devoriy rasmlari bu davr san‘atining eng yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. Ushbu rasmlarda elchilar qabul marosimlari, tantanali yurishlar va turli xalqlarning milliy liboslari tasvirlangan bo‘lib, ular rangtasvir san‘atining yuqori darajada rivojlanganini ko‘rsatadi.

Varaxsha saroyidagi devoriy bezaklar ham milliy tasviriy san‘at tarixida muhim o‘rin tutadi. Bu rasmlarda mifologik syujetlar, ov manzaralari va hayvonlar tasviri orqali davrning estetik qarashlari ifodalangan.

Milodiy birinchi asrlarda Markaziy Osiyo hududida buddaviylik dini keng tarqalib, tasviriy san‘atda yangi yo‘nalishlarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Dalvarzintepa, Fayoztepa va Qoratepa yodgorliklarida topilgan haykallar va devoriy rasmlar bu davr san‘atining yorqin namunalari hisoblanadi. Ayniqsa, yunon-baqtriya san‘ati ta‘siri ostida shakllangan realizm unsurlari milliy san‘at rivojiga katta ta‘sir ko‘rsatgan.

X–XV asrlarda o‘zbek tasviriy san‘atining eng yuksak bosqichi hisoblangan miniatyura san‘ati shakllandi. Kamoliddin Behzod boshchiligidagi Hirot miniatyura maktabi rang uyg‘unligi, kompozitsiya mukammalligi va inson obrazining nafis talqini bilan mashhur bo‘ldi. Bu an‘analar keyinchalik Buxoro va Samarqand miniatyura maktablarida davom ettirildi.

Temuriylar davrida tasviriy san‘at davlat miqyosida qo‘llab-quvvatlangan. Me‘moriy inshootlar bezagi, devoriy rasmlar va kitob miniatyuralari yuksak badiiy saviyada bajarilgan. Ushbu davr san‘ati milliy tasviriy san‘atning klassik asoslarini shakllantirdi.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Yevropa rangtasvir an‘analari kirib kelishi bilan milliy san‘atda yangi bosqich boshlandi. Mahalliy rassomlar an‘anaviy mavzularni akademik realizm bilan uyg‘unlashtira boshladilar. Bu jarayon zamonaviy o‘zbek rangtasvir san‘atining shakllanishiga asos bo‘ldi.

Milliy rangtasvir san‘atida ranglar ramziy ma‘noga ega bo‘lib, ular orqali tabiat, inson va jamiyat o‘rtasidagi bog‘liqlik ifodalanadi. Issiq va yorqin ranglar ustunligi, milliy liboslar, urf-odatlar va me‘moriy obidalar tasviri o‘zbek rangtasviriga xos jihatlardir.

MILLIY RANGTASVIRNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Milliy rangtasvir san‘ati xalqning tarixiy taraqqiyoti, madaniy merosi, estetik qarashlari hamda ma‘naviy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan murakkab badiiy hodisadir. Har bir millat rangtasvir san‘atida o‘zining dunyoqarashi, hayotga munosabati va estetik ideallarini rang, shakl va kompozitsiya orqali ifodalaydi. O‘zbek milliy rangtasviri ham asrlar davomida shakllangan boy an‘analar asosida rivojlanib, o‘ziga xos badiiy xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Ranglarning ramziy va falsafiy talqini

Milliy rangtasvirning eng muhim xususiyatlaridan biri ranglarning ramziy ma’noga egaligidir. An’anaviy rang tanlovida har bir rang muayyan g’oya va tushunchani ifodalaydi. Masalan, ko‘k rang osmon, poklik va ruhiy yuksaklik ramzi bo‘lsa, yashil rang tabiat, hayot va barakani anglatadi. Qizil rang jo‘shqinlik, qudrat va hayotiy kuch timsoli sifatida talqin qilinadi. Ranglarning bunday falsafiy talqini milliy rangtasvir asarlarining mazmuniy chuqurligini ta’minlaydi.

Rangtasvir darslarining ta’limiy va tarbiyaviy ahamiyati

Rangtasvir darslari o‘quvchilarning estetik didini, rang sezish qobiliyatini va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Milliy san’at namunalaridan foydalanish esa darslarning tarbiyaviy ahamiyatini oshirib, o‘quvchilarda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantiradi. Rangtasvir darslarida milliy qadriyatlarni shakllantirish

Milliy tasviriy san’at an’analarini asosida olib borilgan rangtasvir darslari o‘quvchilarda quyidagi sifatlarni rivojlantiradi:

1. Milliy o‘zlikni anglash
2. Estetik did va san’atga qiziqish
3. Ijodiy tafakkur
4. Tarixiy va madaniy merosga hurmat

Bu jarayonda o‘qituvchining metodik mahorati muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u dars mazmunini milliy ruhda tashkil eta olishi zarur.

O‘quvchilarda milliy estetik tafakkurni shakllantirish

Milliy rangtasvir asarlari bilan tanishish o‘quvchilarning tarixiy xotirasini boyitadi, san’at orqali milliy qadriyatlarni anglashga yordam beradi. Bu jarayonda o‘qituvchi tushuntirish, tahlil va amaliy mashg‘ulotlar orqali ta’lim jarayonini samarali tashkil etishi lozim.

O‘QUVCHILARDA MILLIY ESTETIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirish, xususan, milliy estetik tafakkurni shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Milliy estetik tafakkur o‘quvchining san’at, tabiat va jamiyat hodisalarini milliy madaniyat, tarixiy an’analar hamda estetik qadriyatlar asosida idrok etish qobiliyatini anglatadi. Ushbu tafakkur shakllangan shaxs san’at asarlarini nafaqat ko‘rish, balki ularning mazmun-mohiyatini anglash va baholash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Milliy estetik tafakkur tushunchasining mohiyati

Milliy estetik tafakkur – bu shaxs ongida milliy madaniyat, san’at va estetik qadriyatlar asosida shakllangan badiiy dunyoqarashdir. U insonning rang, shakl, kompozitsiya va obrazlarni milliy ruhda idrok etish qobiliyatini belgilaydi. O‘quvchilarda ushbu tafakkurni shakllantirish ularning ma’naviy kamoloti, milliy o‘zlikni anglash va estetik didini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liqdir.

Milliy estetik tafakkur quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi:

1. milliy san’atga nisbatan estetik munosabat;
2. milliy qadriyatlarni anglash va baholash;
3. badiiy obrazlarni tahlil qilish qobiliyati;
4. estetik ideal va didning shakllanishi.

Tasviriy san’at darslarining roli

O‘quvchilarda milliy estetik tafakkurni shakllantirishda tasviriy san’at, ayniqsa rangtasvir darslari muhim ahamiyat kasb etadi. Rangtasvir san’ati ranglar, obrazlar va kompozitsiya orqali milliy ruhni bevosita ifodalash imkoniyatiga ega. Milliy rangtasvir asarlarini o‘rganish o‘quvchilarning estetik sezgirligini oshirib, ularda san’atga nisbatan ongli munosabatni shakllantiradi.

Rangtasvir darslarida milliy mavzular asosida ishlangan asarlarni tahlil qilish orqali o‘quvchilar:

1. milliy ranglar uyg‘unligini his etishni;
2. milliy obrazlarning ramziy ma’nosini tushunishni;
3. badiiy asar mazmunini tahlil qilishni o‘rganadilar.

Milliy estetik tafakkurni shakllantirishning pedagogik omillari

Milliy estetik tafakkurni shakllantirish jarayoni bir qator pedagogik omillar bilan belgilanadi. Avvalo, dars mazmuni milliy san’at namunalari bilan boyitilishi lozim. O‘qituvchi o‘quvchilarga milliy rangtasvir asarlarini tanishtirar ekan, ularning tarixiy, madaniy va estetik jihatlarini izchil tushuntirib berishi zarur.

Ikkinchidan, ta’lim jarayonida faol va interaktiv metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bahs-munozara, ijodiy topshiriqlar va mustaqil tahlil ishlari o‘quvchilarning estetik tafakkurini faollashtiradi.

Uchinchidan, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish zarur. Milliy estetik tafakkur bosqichma-bosqich shakllanib, dastlab hissiy idrok, keyinchalik esa ongli tahlil darajasiga ko‘tariladi.

Amaliy ijodiy faoliyatning ahamiyati

O‘quvchilarda milliy estetik tafakkurni shakllantirishda amaliy ijodiy faoliyat muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilar milliy motivlar asosida rangtasvir ishlari bajarar ekan, ular rang va shaklni ongli ravishda tanlashga o‘rganadilar. Milliy liboslar, an’anaviy bayramlar, me’moriy obidalar va tabiat manzaralarini tasvirlash jarayonida o‘quvchilarning estetik didi va ijodiy tafakkuri rivojlanadi.

Bunday ijodiy mashg‘ulotlar o‘quvchilarda:

1. milliy san’atga qiziqish;
2. badiiy ifoda vositalarini tushunish;
3. mustaqil estetik baho berish qobiliyatini shakllantiradi.

Milliy estetik tarbiyaning tarbiyaviy ahamiyati

Milliy estetik tafakkur faqat badiiy ko‘nikmalarni rivojlantirish bilan cheklanmaydi. U o‘quvchilarda axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy fazilatlarning shakllanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Milliy san’at asarlari orqali o‘quvchilar o‘z xalqining tarixiy yo‘lini, qadriyatlarini va dunyoqarashini anglaydilar. Bu esa ularning shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Rangtasvir darslarida milliy tasviriy san’at an’analaridan foydalanish o‘quvchilarning badiiy va ma’naviy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Milliy an’analarga asoslangan ta’lim yosh avlodni barkamol, estetik didli va vatanparvar shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qosimov N. Tasviriy san’at asoslari. – Toshkent, 2018.
2. Hasanov R. O‘zbek rangtasvir san’ati tarixi. – Toshkent, 2019.
3. Abdullayev S. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. – Toshkent, 2020.
4. Yo‘ldoshev J. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent, 2021.
5. Karimov I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2017.